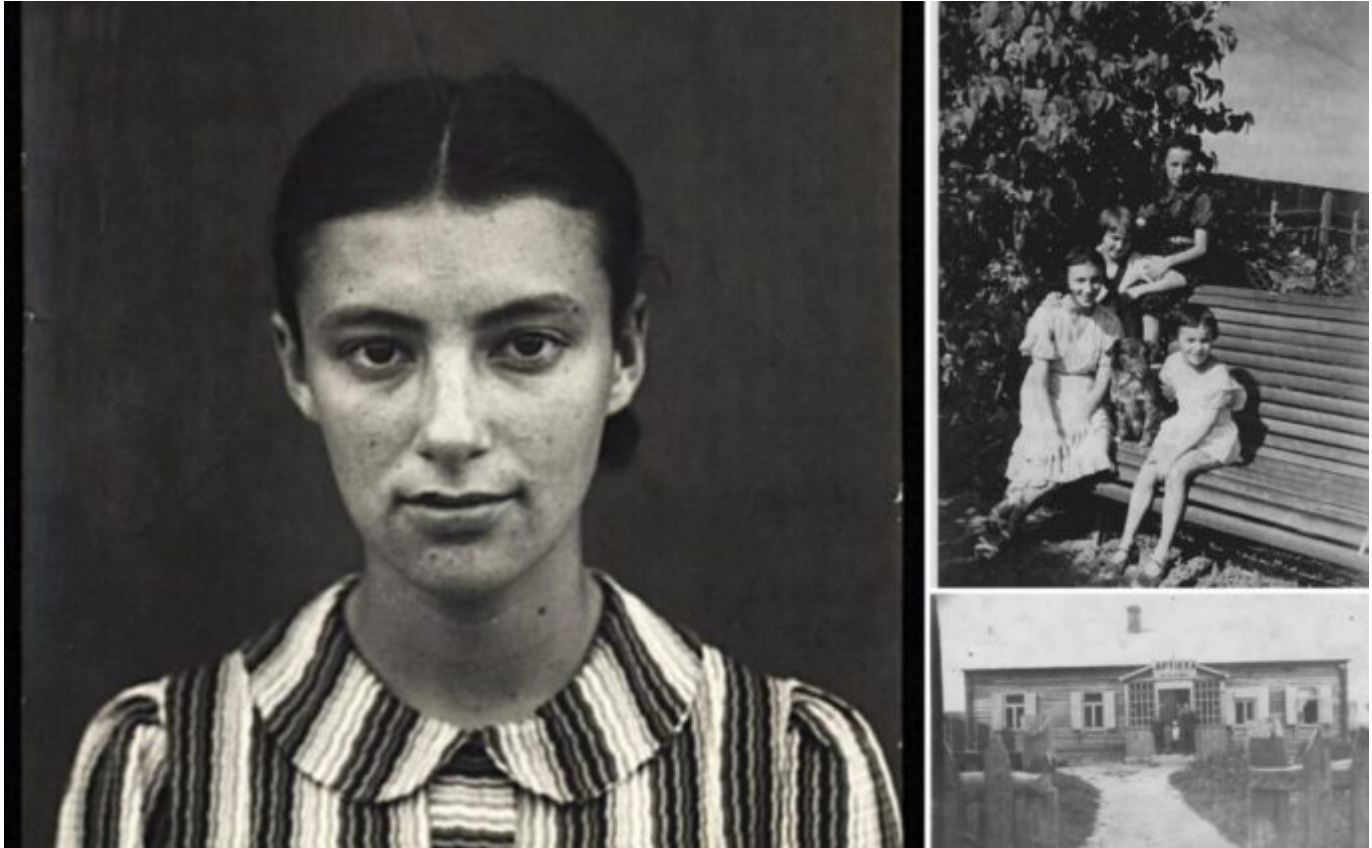

MATILDA OLKINAITĖ – GRĮŽTANTI PASLAPTIS

2019-05-22

Gimtas
ROKIŠKIS
Gamtos

N. Danienės archyvo nuotr.

Su Salomėja Nėrimi lyginamos mūsų krašto poetės žydės Matildos Olkinaitės eiles ir dienoraštį žadama išleisti jau šią vasarą. Solidžios knygos įvadą rašo pats kultūros ministras Mindaugas Kvietauskas (jis tai pradėjo dar nebūdamas ministru). Tačiau mes labai nedaug apie ją žinome, retas yra skaitęs eilėraščių. Net tiksliai Matildos gimimo data nežinoma.

Manoma, kad 1941-aisias, kai buvo sušaudyta, jai tebuvo 19 ar 20 metų, ji tuomet buvo Vilniaus universiteto antrojo kurso filologijos studentė. Šiandien M. Olkinaitės eilės jau yra įtrauktos į aštuntos klasės programą, o daugiausia faktų apie ją surinkusi muziejininkė Violeta Aleknienė. Ji akcentavo, jog to meto inteligentija rinkdavosi pas poetės tėvus. Jiems, V. Aleknienės nuomone, reikia taip pat skirti daug dėmesio, nes tai darė dukroms įtaką, o pati Matilda buvo labai išsiskirianti, nors ir labai kukli.

„Kodėl tėvas ją uždarydavo ir liepdavo rašyti – kol kas niekas negali atsakyti“, – pasakojo V. Aleknienė. Ji niekur neskelbusi ir to fakto, kad atidengiant Juozo Tumo-Vaižganto paminklą Matilda prie jo skaitė savo eiles, nes tuo metu mokėsi J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje. „Tiesa, aš poezijos nenagrinėjau, nes tai ne mano duona, tačiau šiaip viską, ką galėjau, surankiojau“, – sakė V. Aleknienė. Ji užsiminė ir apie Matildos meilės istoriją – ji, muziejininkės žiniomis, mylėjusi vaistininką Rokiškyje. Pačios Matildos tėvas irgi buvo vaistininkas.]

Mėgo būti viena

Violeta Aleknienė, remdamasi amžininkų prisiminimais, straipsnyje apie Olkinus ir Matildą rašo: „Matilda, antrasis Olkinų šeimos vaikas, savo individualumu išsiskyrė iš kitų. Matilda buvo už mane keleriais metais vyresnė. Tėvas dažnai jai liepdavo sėdėti namo „salkoje“ ir kurti eilėraščius. Kai parašydavo, tik tada tėvas ją išleisdavo. Kodėl taip elgėsi, aš nežinau“, – prisimena L. V. Neniškytė-Vizgirdienė.

Matja (Matilda), anot V. Aleknienės, mėgo būti viena. Ji jautriai reaguodavo į kiekvieną smulkmeną. Labai gerai baigusi Panemunėlio pradžios mokyklą, vidurinio išsilavinimo siekė Kupiškio progimnazijoje ir Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijoje. Rokiškyje jai teko praleisti tik dvejus metus: „Tai buvo graži, kukli, linksma mergaitė. Akys ir plaukai tamsūs, o veido oda balta. Matja buvo žydaitė, bet labai gerai, be jokio akcento kalbėjo lietuviškai. Po Kupiškį sklandė tokia žinia – Matja poetė. Tai mus domino ir imponavo. Keletas jos eilėraščių buvo spausdinami vaikų žurnale „Žvaigždutė“. Visi vartėm, skaitėm. Matjės kūryba, mintys visiškai nesiskyrė nuo mūsų, lietuvių vaikų. Ji rašė apie gamtą, minėdavo ir mūsų šventes. Ir mums visai buvo nesvarbu, kad ji žydaitė“, – cituoja V. Aleknienė buvusią bendraamžę mokytoją Aldoną Zinkevičienę iš Kupiškio.

Ne viską įmanoma atkurti

„M. Olkinaitė savo dienoraštyje rašė eiles. Devyniasdešimt šešių puslapių Matildos rankraštis, kuris išliko iki šių dienų, literatūros tyrinėtojams sudarė sąlygas plačiau atskleisti jaunos žydaitės nedidelį literatūrinį palikimą. Dienoraščio išsaugojimo kelio labai tiksliai atkurti negalima. Tačiau žmonių atmintyje išsaugoti faktai leido apytikriai atkurti rankraščio kelią“, – rašo V. Aleknienė. Jos surinktais duomenimis, Matildos tėvas N. Olkinas artimai bendravo su Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios klebonu J. Matelioniu. „Kai pradėjo rinkti žydus į areštinę, Olkinas kurį laiką slėpėsi klebonijoje, bet bijodamas, kad kas neišduotų ir klebono nesušaudytų, jis nuėjo ir pasidavė, kad būtų kartu su šeima. Be to, N. Olkinas buvo palankus katalikams ir bažnyčiai, įrengė brangią ažuolinę klausyklą. Jis sekmadeniais gerdavo su klebonu Matelioniu arbatą“, – V. Aleknienė cituoja J. Vaičionį knygoje „Iš prisiminimų“ (Vilnius, 2008 m.).

O kada ir kaip tėvas perdavė dukros rankraštį kunigui J. Matelioniui, tiksliai niekas nežino. „Kunigas žydaitės dienoraštį slėpė antroje Didžiojo bažnyčios altoriaus pusėje po grindimis. Šią istorinę relikviją J. Matelionis perdavė vargonininkui ir filologui A. Andrijauskui. Pirmoji apie jaunos žydaitės poeziją plačiau prabilo Irena Veisaitė.

„Prieš keletą metų šis šviesus žmogus, vargonininkas, atnešė man nuo laiko pageltusį gimnazistišką sąsiuvinį. Ant viršelio buvo užrašyta: „M. Olkinaitė 1938.VI.21.“ Paskutinis įrašas – žydų poeto Gotlibo poemos „Baladė apie nepažįstamą žydą“ vertimas – pažymėtas 1940 m. gegužės 12-osios data“, – savo straipsnyje I. Veisaitę cituoja V. Aleknienė.

Žvilgsnis, atitrūkęs nuo smulkmenų

„Kaip apie vertėją apie M. Olkinaitę savo straipsnyje „Susitikimas su J. V. Gėte“ rašė V. Kubilius. Rokiškio J. Tumo-Vaižganto gimnazijoje vykę literatūriniai vakarai ir kiti renginiai nepraeidavo be Matildos. Iš gimnazistų ji išsiskirdavo individualumu, kultūringumu, kūrybingumu. Buvusi klasės draugė Ada Gudeliene (Apuokaitė) prisiminė:

„Matilda buvo linksma, draugiška. Niekada nemačiau, kad ji pertraukos metu kartotų užduotą pamokos medžiagą. Į pažymius ji reaguodavo vienodai. Jos žvilgsnis visada būdavo tarytum atitrūkęs nuo klasės smulkmenų, kažkoks skraidantis aukščiau. Pertraukos metu ji dažnai, priėjusi prie lango ir susikišusi rankas už prijuostės, ilgai žiūrėdavo į laukus. Ką ji galvojo – nežinau.“

Ji turbūt ieškojo atsakymų į daugelį išmąstytų gyvenimo, ypač jaunystės, klausimų. Vidinis pasaulis visu savo grožiu atsiskleisdavo arba tiesiog pratrūkdavo sukurtose eilėse. Matjės gyvenimą turtino J. V. Gėtės, Horacijaus, Ovidijaus, kitų senovės, viduramžių laikų genijų kūryba. Tai iliustruoja brolio Iljos sužadėtinės Lizos Abramsonaitės prisiminimai, kaip Matjė padėjo išlaikyti lotynų kalbos egzaminą Kauno universitete, beveik kasdien atsiųsdama iš Rokiškio po vieną Horacijaus, Ovidijaus eilėraštį, Julijaus Cezario prozos fragmentus su savo vertimu į lietuvių kalbą. Matjė, mokydamasi Rokiškyje, spausdino savo eilėraščius vaikų laikraštyje „Žvaigždutė“, katalikiškuose žurnaluose „Ateitis“, „Ateities spinduliai“, – rašo V. Aleknienė.

Chronologija

„Panemunėlietė muziejininkė Violeta Aleknienė, dirbusi Rokiškio, o vėliau Kupiškio muziejuose, ilgai rinko medžiagą ir liudininkų prisiminimus apie kraštiečių Olkinų šeimos likimą. Būtent jos surinktais amžininkų prisiminimais šiandien daugiausia remiamės visuose pasakojimuose, straipsniuose apie Matildą Olkinaitę ir

jos šeimą“, – sakė Neringa Danienė. Būtent jo iniciatyva greitai turėsime M. Olkinaitės eilių ir kitų tekstų knygą.

N. Danienė priminė tą kelis dešimtmečius besitęsiančią įvykių seką, tai, nuo ko viskas prasidėjo. „Dar 1986 m. Rokiškio kraštotyrininkas Vladas Stašys organizavo ekspediciją nustatyti Olkinų ir Jofių šeimų nužudymo vietą. Būtent jo nubraižytu planu remtasi nustatant šią vietą vietą 2018 m.“ – sakė N. Danienė.

2004 m. Rokiškio muziejininkai su Onute Mackevičiene priešaky vykdė ekspediciją į Šeduikiškio kaimo apylinkes, kalbinta Aldona Dranseikienė, jos parodymai užfiksuoti vaizdo juostoje. Tais pačiais metais aktorė Virginija Kochanskytė, iš profesorės Irenos Veisaitės sužinojusi apie M. Olkinaitės kūrybinį palikimą, sukūrė poetinį–muzikinį spektaklį „Širdy nepasakyta žodį aš nešu“. „Parodė jį ir Rokiškyje. Nuo to laiko kelis kartus kreipėsi į Rokiškio valdžią, siūlydama įamžinti M. Olkinaitės vardą, bet jokių žingsnių nesulaukė“, – tęsė Neringa.

2008 m. Juozo Keliuočio viešoji biblioteka bei Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras Rokiškio krašto kultūros žurnale „Prie Nemunėlio“ išspausdino M. Olkinaitės dienoraštį. 2014-aisiais Rokiškio muziejininkai parengė projektą „Rokiškis Sanos Meleraitės ir Matildos Olkinaitės akimis“. Buvo išleistas to paties pavadinimo leidinukas lietuvių ir anglų kalbomis. Šiame leidinyje publikuoti Matildos eilėraščiai.

2016-ųjų spalio mėnesį Panemunėlyje įvyko spektaklio „Nutildytos mūzos“ premjera. Scenarijaus autorė ir režisierė – N. Danienė. Spektaklis suvaidintas 20 kartų įvairiose Lietuvos vietose, dalyvavo tarptautiniuose teatrų festivaliuose, pateko į geriausių Lietuvos mėgėjų teatrų 2015–2016 m. spektaklių dešimtuką. Po spektaklių buvo renkamos aukos Matildos atminimui įamžinti – žūties vietai sutvarkyti ir knygai išleisti.

2017-aisiais J. Keliuočio viešoji biblioteka Panemunėlio geležinkelio stoties gyvenvietėje, šalia buvusio Olkinų namo, pastatė medinį stogastulpį M. Olkinaitės atminimui įamžinti (autorius – panemunėlietis medžio drožėjas Vidmantas Zakarka).

2017 m. rugsėjį asociacijos „Rokiškio teatras“ iniciatyva Šeduikiškyje pastatytas paminklinis akmuo sušaudytoms Olkinų ir Jofių šeimoms atminti.

2018 m. gegužę Laimos Vincės esė „The Silenced Muse: the Life of a Murdered Jewish Lithuanian Poet“ išspausdintas elektroniniame žurnale www.deepbaltic.com.

2018 m. liepą vyko neinvazinių archeologinių tyrimų ekspedicija. Tyrėjų komandai iš JAV vadovavo prof. Richardas Feundas (Hartfordo universitetas). Ekspediciją inicijavo nevyriausybinė organizacija „Prisimenant Litvakus, Inc“ ir Rokiškio krašto muziejus. Minėtos organizacijos įkūrėjai yra broliai Phillas ir Davidas Shapiro. Tyrimais nustatyta ir patvirtinta Olkinų šeimos palaidojimo vieta. Su tyrėjais atvykusi Hartfordo universiteto studentų grupė, vadovaujama prof. Susanos Cardillo, filmavo medžiagą dokumentiniam filmui „Finding Matilda“.

2018-ųjų spalį amerikiečių žurnale „Smithsonian“ išspausdinti du straipsniai apie M. Olkinaitę.

2018 m. lapkritį išverstas ir anglų kalba publikuotas spektaklio „Nutildytos mūzos“ scenarijus (vert. Laima Vincė, knyga platinama internetu www.amazon.com).

2018-aisiais J. Keliuočio viešoji biblioteka bei J./ ir A. Keliuočių palikimo studijų centras Rokiškio krašto kultūros žurnale „Prie Nemunėlio“ išspausdino spektaklio „Nutildytos mūzos“ scenarijų.

2019-ųjų pradžioje per labai trumpą laiką suaukotos trūkstamos lėšos knygos leidybai.

2019-ųjų vasarį Vilniuje Švč. Mergelės Marijos Ramintojos bažnyčioje įvyko M. Olkinaitės poezijos vakaras knygai pasitikti.

GARSAS JŪROJE

Mes pašoksime šokį įsiutusį,

Tarp bangų, tarp bangų ir ugnies.

Ūžkit, bangos! Pravirkite, motinos!

Mes pašoksime šokį įsiutusį,

Mes pašoksime bangom paskutinįsyk
Ir sukniubsim liepsnotam laive.
Nėra kelio – atgal nebegrįšime.
Nėra kelio – neeisim pirmyn.
Mes pašoksime šokį įsiutusį –
Bangos rangos, ir staugia, ir užčioja.
Šėlkit, vėtros! Mes dar pasigrumsime
Su bangom, su bangom ir ugnim!
Jei pavargsim ir tyliai sukniubsim,
Laivas tyliai į dugną nugrims,
Jeigu žodis sustings mūsų lūpose,
Jeigu akys ir širdys sustings,
Nesakykite jūs, kad mes žuvome
Kad mes žuvom visai nesigrumdami
Su bangom, su bangom ir ugnim.
Mes pašokome šokį įsiutusį
Tarp bangų, tarp bangų ir ugnies.
Mes pašokom bangom paskutinįsyk,
Plaukiant laivui liepsnojančiam jūroje
Tarp bangų, tarp bangų ir ugnies.

VAKARAS BE DARBO

Ateina vakaras ir pradeda palangėj kaukti
Ir ilgesį vadinti girgždančiu balsu.
Ir nežinai, žmogus, ko čia belaukti,
Kai melsvas ilgesys vaidenas po langu...
Ateina vakaras ir nešasi mėnulį seną,
Ir mirkčioja pro langą spinksanti žvaigždė.
Už krosnies kažin kur svirplys gyvena,
O po grindim – vikri maža pelė.
Ateina ilgesys ir seną smuiką nešas
Ir serenadą griežia po langu.
Ir kaip tu tokį svečią pavarysi
Kai jis toks liūdnas ir be to toks mandagus?
Ir darosi savęs taip baisiai gaila,
Kada palangėj griežia ilgesys.
Ir rodos tau, kad viskas – baisiai kvaila

Pelē, mēnulis ir svirplys.

Ir rodos tau, kad tu patsai lyg sukvailējai

Ir net poetu pavirtai,

Kada, mēnulj nužiūrējēs,

Kažko beprasmiai dūsavai.